

УДК 37: 005 . 336 . 5] : 377 . 011 . 3 - 051

Валентина Радкевич
м. Київ

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ І МАЙСТРІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Забезпечення якості професійно-технічної освіти значно залежить від рівня професійної компетентності педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ), а найголовніше – від розвиненої у них професійно-педагогічної майстерності. Це пояснюється тим, що викладачі спеціальних дисциплін і майстри виробничого навчання відповідно до своїх функцій мають водночас володіти і високим кваліфікаційним розрядом з робітничої професії, і знаннями та вміннями організації навчально-виробничого процесу, а також ефективними алгоритмами й способами розв'язання педагогічних і виробничих завдань.

Наявність у педагогів ПТНЗ розвиненої професійно-педагогічної майстерності дає їм змогу діяти продуктивно, творчо, досягати якісних результатів у професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників відповідно до сучасних вимог і потреб галузей економіки. З огляду на це результат професійного становлення та розвитку викладачів і майстрів виробничого навчання у процесі професійно-педагогічної діяльності у ПТНЗ ми називаємо професійно-педагогічною майстерністю, а відповідно, особу, яка досягла високого мистецтва в своїй праці, *майстром-педагогом*.

Поняття «професійно-педагогічна майстерність» тісно корелюється з поняттям «педагогічна майстерність», що є найвищим рівнем педагогічної діяльності, виявом творчої активності особистості педагога. Педагогічна майстерність, на думку І. Зязюна, – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [3, с. 641–642]. До основних її компонентів учений відносить знання, високий рівень загальної культури, практичні уміння й

навички, професійно необхідні якості педагога [4, с. 47].

Педагогічна майстерність, як стверджує Н. Ничкало, – є виявом найвищої форми активності особистості вчителя у професійній діяльності. Вона базується на гуманізмі й розкривається в доцільному використанні методів, засобів і механізмів взаємодії педагога та учня в кожній конкретній ситуації навчання, виховання [8, с. 10]. Поряд з цим педагогічну майстерність доцільно розглядати як уміння створювати особливий світ, у якому навчаються учні. Цей світ – активне поле естетичного потенціалу, – вважає М. Лещенко [6, с. 80].

Як інтегративну характеристику професійних і особистісних якостей, сукупність знань, умінь, навичок і досвіду в системі педагогічної діяльності, що досить динамічно змінюється, тлумачить педагогічну майстерність М. Солдатенко. Таке визначення, на його думку, дає змогу включити в структуру цього явища компоненти: педагогічна спрямованість особистості, здібності до педагогічної діяльності, спеціально-професійні знання, науково-пізнавальні потреби, комунікативні здібності, уміння й навички, організаторські здібності та навички управлінської діяльності, особистісно-гуманні якості, педагогічну техніку [11, с. 110].

Важливою основою педагогічної майстерності, на думку В. Ягупова, є педагогічна культура – володіння педагогічним досвідом людства, ступінь досконалості в педагогічній діяльності, досягнутий рівень розвитку особистості педагога. До основних її складових вчений відносить: педагогічну спрямованість; психолого-педагогічну ерудицію; гармонію інтелектуальних і моральних якостей; організованість; уміння продуктивно поєднувати навчально-виховну і науково-дослідницьку діяльність; сукупність професійно важливих якостей; педагогічно спрямоване спілкування й поведінку; постійне самовдосконалення [13, с. 168].

Сутність педагогічної майстерності виявляється в особистості педагога, його творчій ініціативі та професіоналізмі. Так, В. Сімонов розглядає поняття «педагогічна майстерність» крізь призму наявності у педагога професійних умінь: вирішувати під час уроку освітні, виховні та розвивальні завдання у їх

діалектичному взаємозв'язку і єдності; підтримувати увагу учнів, зацікавлювати їх навчальним матеріалом; урахувати вік та психологічні особливості учнів, а також рівень їх розвитку, на основі чого забезпечувати індивідуальний і диференційований підхід; налагоджувати свої стосунки з людьми на гуманній, демократичній основі; не губитися в разі виникнення важливих і водночас несподіваних питань, використовуючи при нагоді гумор; поєднувати теорію та практику у викладанні навчального предмета; доцільно використовувати в роботі новинки педагогічної науки і практики; досконало володіти мовою, словом; критично мислити й мати активну громадянську позицію; урізноманітнювати свої заняття, запобігати шаблонності в їх проведенні [9, с. 182–183].

Вагомими теоретичними здобутками з означеної проблеми є дослідження Ю. Бабанського, Н. Кузьміної, В. Сластьоніна. У працях цих учених обґрунтовано наукові підходи до формування особистості педагога, розвитку педагогічної майстерності, використання ефективних форм професійно-педагогічної діяльності. Зокрема, Н. Кузьміною виокремлено п'ять груп якостей педагога, необхідних для успішної навчально-виховної діяльності: гностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні та організаторські [5]. Важливими якостями педагога, що розвиваються в процесі професійно-педагогічної діяльності, на думку В. Сластьоніна, є мотиваційно-ціннісне ставлення до власного досвіду, особистого внеску у становлення і розвиток учня, як майбутнього професіонала, усвідомлення й переживання суб'єктивного значення його особистісного зростання як вирішальної умови власної самореалізації в професії, виявлення і розпізнавання якісних особистісних утворень та властивостей свого «Я», готовність до реформування педагогічної діяльності [10].

Основою професійно-педагогічної майстерності викладачів і майстрів виробничого навчання сучасних ПТНЗ є професійна компетентність. У контексті означеної проблеми важливого значення набуває обґрунтована Л. Шевчук методика діагностування професійної компетентності педагогічних

працівників ПТНЗ, що побудована на засадах визначення і врахування кількісних та якісних характеристик педагогічної діяльності, що передбачає: здійснення педагогом аналізу й самоаналізу навчальної діяльності; врахування рівня самооцінки головами методичних комісій, методистами, керівниками ПТНЗ; самовизначення викладачем шляхів розвитку професійної компетентності; обґрунтування форм надання допомоги педагогу на рівні училища, регіонального науково-методичного центру профтехосвіти [12, с. 16].

На професійно-педагогічному вдосконаленні й створенні необхідних для цього умов відповідно до ролі педагогів у суспільстві наголошено в Національній доктрині розвитку освіти [7, с. 181]. З огляду на це роль педагогічних працівників ПТНЗ полягає насамперед у їхній готовності до управління цілісним педагогічним процесом навчання і виховання учнівської молоді, організації цього процесу відповідно до вимог державних стандартів професійно-технічної освіти, впровадженні інноваційних педагогічних та виробничих технологій, методик тестування й діагностування тощо. Виконання педагогами певних функцій потребує наявності сформованих у них психолого-педагогічних знань, умінь і досвіду організовувати навчально-виробничий процес, розробляти плани й програми, навчально-методичну літературу тощо. Це дає змогу розглядати професійно-педагогічну майстерність викладачів і майстрів ПТНЗ крізь призму наявності у них *соціально-психологічної, дидактичної та методичної компетентностей*.

Соціально-психологічна компетентність передбачає наявність у викладачів і майстрів ПТНЗ системи когнітивних знань, практичних навичок та вмінь, які стосуються насамперед психологічної культури, тобто загальних психологічних знань про закономірності й механізми продуктивної діяльності особистості; про психолого-соціальний розвиток особистості учня; психічні закономірності розвитку взаємовідносин в учнівському колективі, вплив стилю спілкування педагога на активізацію навчальної діяльності учнів тощо. Відтак соціально-психологічну компетентність доцільно вважати компетентністю, яка пов'язана зі здібностями до соціальної перцепції, емпатії, спілкування, а також

керівництва людьми.

До змісту соціально-психологічної компетентності дослідники професійної педагогіки включають: уміння формувати в учнів мотиваційно-ціннісну сферу праці (мотиви, інтереси, потреби, здібності, обдарування); визначати особливості психічного розвитку і педагогічного впливу на особистість майбутнього фахівця; здійснювати діагностику психофізіологічних особливостей учнів та враховувати її результати під час організації теоретичного і практичного навчання; використовувати методи психодіагностики міжособистісних стосунків у навчальній групі; проектувати розвиток навчальної діяльності конкретного учня (слухача) та колективу, добирати форми, методи й засоби реалізації поставлених завдань; використовувати професіограми професії та психологічну структуру трудової діяльності у формуванні особистості майбутнього фахівця; створювати комфортне навчальне середовище [1, с. 14].

Враховуючи те, що педагогічні працівники ПТНЗ виконують різні види професійно-педагогічної діяльності, зокрема навчальну, виховну, методичну, управлінську, організаційну тощо, важливим підґрунтям їхньої професійно-педагогічної майстерності є аксіологічний підхід. Сучасний викладач, майстер виробничого навчання має бути обізнаним із філософськими вченими про духовні, культурні, моральні, психологічні та матеріальні цінності особистості й фахівця, зокрема колективу, суспільства, їх співвідношення із навколишнім світом тощо, розуміти й утверджувати цінності людського життя та буття, виховання й навчання, педагогічної і фахової діяльності. Відтак педагогічні працівники ПТНЗ у процесі навчання й виховання учнівської молоді мають реалізовувати мотиваційно-ціннісний і цільовий компоненти професійно-педагогічної діяльності, від яких залежать всі інші. Кожному із них важливо вміти науково обґрунтовано розробляти моделі систем навчання й виховання майбутніх фахівців, надавати їм особистісного та професійного смислів, ціннісних орієнтацій, які допоможуть свідомо формувати індивідуальну систему орієнтацій, здатну забезпечувати самореалізацію і мотивацію

поведінки та діяльності учнів.

Оскільки головним засобом професійно-педагогічного впливу викладачів і майстрів ПТНЗ на учнів є навчальний предмет та практичні заняття, необхідною умовою професійно-педагогічної майстерності є наявність у них *дидактичної компетентності*, що охоплює систему фундаментальних знань, навичок і вмінь з навчальних дисциплін, які вони викладають, а також прийоми інтеграції педагогічної творчості у творчий пошук учнів; уміння розв'язувати проблемні ситуації, які виникають у процесі навчально-виробничої діяльності, залучати учнів до функціонально-рольових і ділових ігор, в основі яких предметно-змістове і соціально-рольове моделювання.

Дидактична компетентність сучасних педагогів ПТНЗ, на думку В. Андреева, зумовлює необхідність наявності у них розвинених *умінь*: проєктувальних (уміння розробляти тематичний план, план уроку, виховної роботи, педагогічного заходу); організаційних (уміння організувати індивідуальну й колективну діяльність учнів); комунікативних (уміння здійснювати педагогічне спілкування); діагностичних (вміння вивчати особистість учня, оцінювати ефективність уроку, знання та вміння учнів); дослідницьких (вміння бачити і визначати педагогічні проблеми, вивчати й узагальнювати передовий педагогічний досвід тощо) [2].

Впровадження сучасних педагогічних і виробничих технологій потребує готовності викладачів і майстрів ПТНЗ адаптувати їх до конкретних умов теоретичного та виробничого навчання (в умовах навчального кабінету, майстерні, на базі структурного навчального підрозділу підприємства). При цьому вони мають враховувати, що основою навчання у професійній школі є навчальна ситуація, яка забезпечує реалізацію вимог до особистості майбутнього фахівця, зокрема наявність сучасних науково-технічних знань, необхідних для розв'язання виробничих завдань; розуміння ролі й місця ситуативного завдання в технологічному процесі, а також способів використання спеціальних знань у практичній діяльності; вмінь виробляти рішення в нестандартних ситуаціях, характерних для промислового

виробництва, здійснювати самостійний пошук і відбір технологічної інформації, планувати послідовність виконання операцій технологічного процесу; знань і вмінь аналізувати й оцінювати, згідно з прийнятими критеріями, результати власної та колективної професійної діяльності.

Не менш важливою є *методична компетентність* педагогічних працівників ПТНЗ, під якою розуміємо компетентність педагогів у галузі методів і способів формування в учнів ПТНЗ знань, навичок, умінь, професійно важливих якостей, набуття первинного досвіду з професії. Саме тому майбутніх педагогів ще під час навчання у ВНЗ необхідно навчати проведенню семінарів, практичних занять, інтегрованих курсів з використанням інноваційних технологій навчання; залучати до моделювання навчального процесу на основі взаємозв'язку і наступності змісту – загальнотехнічної та спеціальної підготовки. Важливо також передбачати оволодіння ефективними методиками організації і проведення занять з учнями, спрямованими не тільки на формування інтересу до конкретного навчального предмета й професії, а найголовніше – на процес одержання знань, формування практичних навичок і вмінь, під час якого учіння стає і задоволенням, і засобом самореалізації, і способом набуття майбутнього фаху.

Методична компетентність викладачів, майстрів виробничого навчання досягає високого рівня за наявності у них умінь самостійно розробляти навчально-методичну документацію, засоби письмового інструктування, наочні посібники, програмні засоби навчання, комп'ютерні засоби контролю знань учнів тощо.

В умовах зростання обсягу інформації, запровадження в навчально-виробничий процес інформаційно-комунікаційних технологій, автоматизованих систем управління виробничими процесами, електронних засобів навчання виникає необхідність наявності у педагогів ПТНЗ інноваційних знань і вмінь, проводити заняття за допомогою комп'ютерів і програмних засобів, пристосовувати навчання на комп'ютері до індивідуально-психологічних особливостей учнівської молоді, типу їх теоретичного й практичного мислення,

темпу оволодіння професійними знаннями та вміннями тощо.

Отже, *складовими професійно-педагогічної майстерності викладачів і майстрів виробничого навчання ПТНЗ*, що сприяють забезпеченню якості їхньої професійно-педагогічній діяльності, є: моделювання та проектування власної концепції професійного навчання і виховання учнівської молоді; прогнозування та оволодіння педагогічними інноваціями, впровадження їх у процес професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників; розроблення методики викладання навчальних дисциплін з використанням засобів педагогічного діагностування, інноваційних технологій навчання, комплексу навчально-методичного забезпечення; здатність до творчого саморозвитку й самоактуалізації, інноваційної діяльності, рефлексії, здійснення системних досліджень ринку праці, сучасного виробництва і на цій основі – генерування творчих педагогічних та виробничих ідей і їх реалізації у навчально-виробничому процесі ПТНЗ; орієнтованість на розвиток учнів як суб'єктів навчальної та майбутньої професійної діяльності тощо.

Література

1. Аналіз куррікулума підготовки педагога професійної школи в Україні / [О.І. Щербак, Я.Я. Болубаш, Л.І. Шевчук та ін.] ; за ред. О.І. Щербак. – К. : Наук. світ, 2003. – 35 с.

2. *Андреев В.И.* Педагогика творческого саморазвития : учеб. пособие / Валентин Иванович Андреев. – Казань : Казан. ун-т, 2000. – Кн. 2. – 2000. – 608 с.

3. *Зязюн І.А.* Педагогічна майстерність / І.А. Зязюн // Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В.Г. Кремень. – К., 2008. – С. 641–644.

4. *Зязюн І.А.* Філософські засади освіти : освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії / Іван Зязюн // Пед. майстерність у закладах проф. освіти : монографія / [Н.Г. Ничкало, І.А. Зязюн, М.П. Лещенко, М.М. Солдатенко та ін.] ; Ін-т педагогіки і психології проф.

освіти АПН України. – К., 2003. – С. 11–60.

5. *Кузьмина Н.В.* Профессионализм педагогической деятельности : метод. пособие / Н.В. Кузьмина // Науч-исслед. центр развития творчества молодежи. – Рыбинск, 1993. – 54 с.

6. *Лещенко М.П.* Теоретико-методичні основи педагогічної майстерності викладача професійної школи в умовах сучасного соціуму / Марія Лещенко // Пед. майстерність у закладах проф. освіти : монографія / [Н.Г. Ничкало, І.А. Зязюн, М.М. Солдатенко та ін.]. – К., 2003. – С. 60–83.

7. Національна доктрина розвитку освіти // II Всеукр. з'їзд працівників освіти, 7–9 жовт. 2001 р. / МОН України. – К., 2001. – С. 137–155.

8. *Ничкало Н.Г.* Професія вчителя вічна / Н.Г. Ничкало // Пед. майстерність у закладах проф. освіти : монографія / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2003. – С. 3–10.

9. *Симонов В.П.* Педагогический менеджмент : ноу-хау в образовании : учеб. пособие по курсу «Управление пед. системами» / Валентин Петрович Симонов. – М. : Высш. образование, 2007. – 357 с.

10. *Сластёнин В.А.* Введение в педагогическую аксиологию : [учеб. пособие для вузов по спец. 03.10.00.] / В.А. Сластёнин, Г.И. Чижакова. – М. : Академия, 2003. – 185, [2] с.

11. *Солдатенко М.М.* Проблеми професійного вдосконалення викладача професійно-технічного навчального закладу / М.М. Солдатенко // Пед. майстерність у закладах проф. освіти : монографія / [Н.Г. Ничкало, І.А. Зязюн, М.М. Солдатенко та ін.] ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2003. – С. 110–124.

12. *Шевчук Л.І.* Розвиток професійної компетентності викладачів спеціальних дисциплін закладів профтехосвіти у системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Людмила Іванівна Шевчук. – К., 2001. – 398 с.

13. *Ягунов В.В.* Педагогіка : навч. посіб. для студентів пед. спец. вищ. навч. закладів / Василь Васильович Ягунов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

Валентина Радкевич

Профессионально-педагогическое мастерство преподавателей и мастеров профессионально-технических учебных заведений

Аннотация. В статье автор рассматривает проблему наличия у преподавателей и мастеров производственного обучения профессионально-технических учебных заведений профессионально-педагогического мастерства и его влияние на обеспечение качества профессиональной подготовки будущих квалифицированных рабочих в соответствии с современными требованиями отраслей экономики.

Ключевые слова: преподаватель, мастер производственного обучения, профессионально-педагогическое мастерство.

Valentyna Radkevych

Pedagogical skill of vocational schools teachers and trainers

In the article the author deals with issues concerning teachers' and training officers' skill and its influence on guaranteeing the quality of vocational training for qualified workers according to present-day requirements of economic sectors.

Key words: teacher, training officer, pedagogical skill